

Renata Kunert-Milcarz

Rozwój stosunków Mołdawii z Unią Europejską

Celem artykułu jest przedstawienie i analiza działań Unii Europejskiej (UE) w wymiarze polityki wschodniej, w kontekście wzmocnienia procesów integracyjnych w przestrzeni postradzieckiej, na przykładzie Republiki Mołdawii (RM). Istotnym pytaniem jest, czy UE podejmuje próby regulowania stosunków z Mołdawią jedynie w celu pogłębiania wspólnych relacji na zasadzie inkluzji bez członkostwa, czy zakłada przyszłe rozszerzenie? Podjęto się analizy unijnych projektów politycznych, mających na celu intensyfikację relacji obu podmiotów, a także możliwości powodzenia tychże procesów. Analizowany zakres wymiaru wschodniego polityki UE wobec RM, który stwarza podstawy wzajemnych stosunków, obejmuje politykę Unii wobec Republiki w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS), Partnerstwa Wschodniego (PW) oraz relacji z Federacją Rosyjską (FR).

Uwarunkowania

Pytanie o europejską szansę Mołdawii implikuje zaprezentowanie szerszego kontekstu politycznego, społecznego i ekonomicznego RM. Symboliczny początek zmian systemowych w Mołdawii datuje się na dzień 27 sierpnia 1991 roku, kiedy Republika ogłosiła deklarację niepodległości. Kon-

stytucję przyjęto 29 lipca 1994 roku, która zastąpiła konstytucję z 1979 roku.

Po proklamowaniu niepodległości w RM rozpoczęto dyskusje dotyczące przyszłego kształtu państwa. W ramach tej debaty można wyróżnić wizje dwóch obozów. Koncepcja tzw. mołdowianizmu, stworzona w okresie istnienia Związku Radzieckiego, była wzorowana na modelu paternalistycznym, którego podstawą miała być silna władza osobista oraz gospodarka o charakterze etatystycznym. Mołdavian traktowano jako oddzielny naród, a Rumunię jako największego wroga. Idea ta promuje wizję narodu mołdawskiego, który przez historię, kulturę i religię jest silnie związany z Rosją. Zakłada, że państwo może funkcjonować w ramach imperialnej struktury i właściwie tylko w tej konfiguracji Mołdawia może liczyć na ład i porządek. Podstawą funkcjonowania państwa ma być rozwijanie dobrych stosunków z Rosją. Taki pogląd podziela ponad 40% społeczeństwa, które nie ufa instytucjom politycznym i nie wierzy w demokrację. Na tym fundamencie opiera się partia komunistyczna. Drugi obóz konstytuował się w latach 70. XX wieku. Jego przedstawicielem była klasa średnia ówczesnej republiki, poszukująca odpowiedzi na pytanie o własne korzenie. Obecnie odwołuje się do narodu rumuńskiego i postuluje emancypację rumuńskojęzycznej grupy, demokrację i libe-

ralizm, oraz dopuszcza możliwość przystąpienia do procesu integracji europejskiej¹.

Od czasu odzyskania niepodległości Republika Mołdawii boryka się z wieloma przeszkodami na drodze do demokracji. Między innymi od 1992 roku zmagają się z problemem integralności terytorialnej w Naddniestrzu. Należy podkreślić, że gdy ten region RM ogłosił powstanie własnego państwa, kraje europejskie zdecydowanie opowiedziały się za niepodzielnością terytorialną i prawem Kiszyniowa do całego swojego terytorium. Proklamowanie separatystycznej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej spowodowało gwałtowny wzrost napięcia pomiędzy RM a kierowanym przez FR Tyraspołem, którego skutkiem był wybuch konfliktu zbrojnego. W tym okresie wiele wskazywało na połączenie Mołdawii i Rumunii, co przekładało się na deklaracje prezydentów: Mircei Snegur oraz Iona Iliescu². Jednak po interwencji Rosji nastąpiła zmiana kursu w polityce prezydenta Mołdawii, który podpisał układ z FR, *de facto* podporządkowujący RM Rosji, z kolei strona rumuńska wycofała się z wszelkiej aktywności w tym zakresie. Porozumienie o zawieszeniu broni zostało podpisane w dniu 21 lipca 1992 roku. Negocjacje dotyczące rozwiązania konfliktu przeprowadzono przy udziale pięciu stron: Mołdawii i Naddniestrza jako stron konfliktu oraz Rosji, Ukrainy i OBWE jako mediatorów. W październiku 2005 roku w charakterze obserwatorów dołączyły UE i USA. Naddniestrze funkcjonuje przede wszystkim dzięki dotacjom rosyjskim. Obecnie „zamrożony” konflikt jest podtrzymywany przez ponad tysiąc stacjonujących tam żołnierzy rosyjskich³.

W tym czasie, w listopadzie 2003 roku, Mołdawia odrzuciła propozycję rosyjskiego planu uregulowania konfliktu, znanego pod nazwą „memorandum Kozaka”⁴, który przewidywał przyłączenie Naddniestrza do RM, przy zagwarantowaniu przedstawicielstwa

w parlamencie oraz pozostawieniu wojsk rosyjskich na tym obszarze przez kolejne dwadzieścia lat⁵. Po odrzuceniu tej propozycji przez Władimira Woronina relacje pomiędzy państwami znacząco się ochłodziły. Do grudnia 2011 roku władzę w Naddniestrzu sprawował Igor Smirnow. Jednakże w wyniku wyborów prezydenckich z 25 grudnia 2011 roku w drugiej turze prezydentem Naddniestrza został wybrany były przewodniczący parlamentu Jewgienij Szewczuk. Dla Federacji Rosyjskiej nierozstrzygnięty konflikt w Naddniestrzu jest sytuacją pożądaną. Utrwalenie *status quo* pozwala Rosji utrzymywać swoje interesy na tym terytorium. Znamienna jest również tak zwana polityka paszportowa, w wyniku której około 15% ludności zamieszkałej w Naddniestrzu ma rosyjskie paszporty⁶.

W procesie zmian systemowych wskazywać też można na kolejne przeszkody związane z nieskutecznym działaniem parlamentu, brakiem nowej konstytucji czy mniejszością gagauską⁷. Ponadto Mołdawia jest jednym z najbardziej zagrożonych państw w Europie. Początek lat 90. XX wieku charakteryzował się pogłębiającym kryzysem gospodarczym. Pamiętając, że RM jest państwem o charakterze prawie kolonialnym, nie dziwi, iż reakcją społeczeństwa na sytuację wewnętrzną był dwukrotny wybór komunistów. Odwoływano się często do hasła „dwóch państw rumuńskich w UE”. W postrzeganiu Mołdawian wejście do UE równa się dobrobytowi i niezależności, co przekłada się *de facto* na rozwiązanie najważniejszych problemów Republiki. Według Narodowego Urzędu Statystycznego w Mołdawii na początku 2012 roku przeciętne miesięczne zarobki brutto oscyływały wokół 3139 lei, co odpowiadało około 270 dolarom, i wzrosły o 10,7% od stycznia 2011 roku⁸. Niebagatelną kwestią były powiązania gospodarcze pomiędzy RM a Rosją. Mołdawia jako niezamożne państwo nie mogła pozwolić sobie na zerwanie tych relacji, między inny-

mi ze względu na brak lepszej alternatywy (np. Rumunia nie posiadała wystarczającego potencjału, który pozwoliłby te straty jakoś zrekompensować). Trudną sytuację komplikowała kwestia Naddniestrza, którego inkorporacja ani przez Mołdawię, ani przez Rumunię nie wchodziła w grę. Impas wzmacniało podejście Rumunów i Mołdawian do koncepcji połączenia, nacechowane podejrzliwością i brakiem akceptacji pomysłów drugiej strony⁹. W. Rodkiewicz porównuje obecną sytuację w RM do Rodezji w latach 70. XX wieku. Mołdavia na początku lat 90. XX wieku była traktowana przez Zachód z rezerwą, podawano w wątpliwość jej suwerenność; implikowane to było powszechnym przekonaniem, że Mołdavia może wkrótce przyłączyć się do Rumunii¹⁰.

Unia Europejska–Mołdavia. Polityczny przełom

W opisanym wyżej kontekście UE niechętnie podejmowała działania mające na celu zbliżenie Kiszyniowa z Brukselą. Odnotować można jedynie aprobatę UE w kwestii wstąpienia Mołdawii w 1991 roku do WNP, co miało spowodować stabilizację sytuacji w regionie. Pozytywnie zareagowano też na porozumienie z 1992 roku między Kiszyniowem a Bukaresztem, w którym podjęto decyzję, że stosunki dwustronne opierać się będą na zasadzie jeden naród dwa państwa. W 1994 roku, po marcowym referendum, w którym frekwencja wyniosła 75% i w którym 95% głosujących opowiedziało się za niepodległością i przeciw zjednoczeniu z Rumunią, zmienił się sposób postrzegania Mołdawii przez UE¹¹.

Rok 1994 był dla Mołdawii dość istotny. Demokratyzacja państwa oraz dążenia niepodległościowe doprowadziły do stabilizacji władzy politycznej. Mołdavia rozpoczęła reformy gospodarcze i finansowe. Starano

się utrzymać kurs leja na w miarę stabilnym poziomie. RM otrzymała również pomoc ze strony Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. Jednak problemem była i jest podatna na korupcję elita polityczna i społeczna.

Umowa o Współpracy i Partnerstwie *Partnership Co-operation Agreement (PCA)* została podpisana z Mołdawią 28 listopada 1994 roku (weszła w życie w lipcu 1998 roku). 2 października 1995 roku podpisano z kolei układ handlowy. Z jednej strony dokument PCA regulował najistotniejsze wymiary relacji z Unią, z drugiej — nie prowadził do pogłębiania współpracy. Przewidywał on stworzenie odpowiednich ram dialogu politycznego, liberalizację handlu oraz wsparcie inwestycji, stworzenie podstaw współpracy na wielu płaszczyznach: ekonomicznej, społecznej, kulturowej, finansowej i prawnej, oraz wsparcie demokracji i gospodarki wolnorynkowej. Na płaszczyźnie instytucjonalnej powołano też Radę Współpracy, funkcjonującą na szczeblu ministerialnym, Komitet Współpracy, który stał się forum wyższych urzędników państwowych, oraz Komitet Współpracy Parlamentarnej jako wspólny wymiar dla przedstawicieli PE i parlamentu mołdawskiego¹².

Mimo że władze w Kiszyniowie podkreślały swoją proeuropejską orientację, to jednak coraz częściej wyrażano wątpliwości odnośnie do możliwości zaspokojenia europejskich aspiracji Mołdawii. Pierwsza oficjalna deklaracja chęci przystąpienia RM do struktur unijnych miała miejsce w grudniu 1998 roku w listach rozsyłanych przez prezydenta Mołdawii Petru Lucinschiego do Komisji Europejskiej, przywódców państw członkowskich oraz krajów kandydujących¹³. W powszechnej opinii gabinet Iona Sturzy, funkcjonujący od marca 1999 roku, prowadził najbardziej pronijną politykę ze wszystkich dotychczasowych rządów w Kiszyniowie. Program rządu, zatytułowa-

ny „Rządy prawa, odrodzenie gospodarcze, integracja europejska”, zawierał całościowo opracowany projekt integracji Mołdawii ze strukturami unijnymi. Kolejny rząd, mający poparcie komunistów, sprawujący władzę już od września 1999 roku pod przewodnictwem Dumitra Bragisza, spowolnił działania zmierzające do pogłębiania relacji z Brukselą. Istotnym krokiem tego rządu było wejście do Paktu Stabilności w Europie Południowo-Wschodniej (pakt Édouarda Balladura)¹⁴.

Po przyjęciu ustawy z 27 grudnia 2001 roku o reformie administracyjno-terytorialnej, ze względu na jej antydemokratyczny charakter, nastąpiło ochłodzenie relacji pomiędzy Brukselą a Kiszyniowem¹⁵. Trzeba jednak przyznać, że kryzys polityczny w państwie nie spowodował pogłębiania tendencji o charakterze autorytarnym. Komuniści stopniowo łagodzili silną prorosyjską retorykę — kolejnym krokiem w podkreślaniu proeuropejskiej orientacji Kiszyniowa było wystąpienie prezydenta W. Woronina podczas szczytu *South East Europe Cooperation Process* w Belgradzie w kwietniu 2003 roku, w którym potwierdził chęć wzmacniania procesu integracji z UE¹⁶. PE w swojej rezolucji *Sąsiedztwo rozszerzonej Europy: Nowa struktura relacji ze Wschodnimi i Południowymi Sąsiadami (Wider Europe — Neighborhood: A New Framework for Relations with Eastern and Southern Neighbours)* z 24 listopada 2003 roku, bazując na paragrafie 49 Traktatu UE, reasumuje, że każde państwo europejskie ma prawo starania się o członkostwo w strukturach UE oraz nie powinno wykluczać się dalszych form pogłębiania wspólnych relacji¹⁷.

Po przejściu władzy przez komunistów w 2001 roku przekazywanie władzy w RM wciąż odbywało się za pośrednictwem wyborów. Wybory parlamentarne w Mołdawii z 5 kwietnia 2009 roku określano mianem politycznego przełomu. Doprowadziły one do kryzysu politycznego, a w konsekwencji do odsunięcia od władzy rządzących przez

ostatnią dekadę komunistów i przejścia rządów przez opozycję demokratyczną. W dniu 7 kwietnia 2009 roku po sfałszowanych wynikach wyborów parlamentarnych, w wyniku których władzę ponownie miała przejąć Partia Komunistyczna, w Kiszyniowie rozpoczęły się protesty młodzieży skutkujące patem politycznym w Mołdawii¹⁸. W wyniku powtórzonych wyborów parlamentarnych, z 29 lipca 2009 roku, wygrała opozycja, z kolei Partia Komunistyczna została odsunięta od władzy, zdobywając 44,7% i 48 miejsc¹⁹. N. Popescu wskazuje, iż zmiana polityczna w Mołdawii jest szansą dla UE na wznowienie jej polityki na Wschodzie Europy²⁰. Komuniści nie mieli wykrystalizowanego pomysłu funkcjonowania Mołdawii w nowej rzeczywistości. Rosja otwarcie popierała w wyborach partię komunistyczną, dając równocześnie całkowite wsparcie dyplomatyczne ówczesnemu prezydentowi. Pod koniec czerwca 2009 roku W. Putin obiecał W. Woroninowi otwarcie linii kredytowej w wysokości 500 milionów dolarów, które prawdopodobnie zostały przez obóz komunistów użyte w ramach kampanii wyborczej²¹.

Nowy rząd, powołany we wrześniu 2009 roku, z premierem Vladem Filatem na czele, był rządem o orientacji proeuropejskiej. Sformowany został przez koalicję o nazwie Sojusz Sił na rzecz Integracji Europejskiej. Uwidoczniał się też problem związany z konsolidacją aparatu władzy. Parlament do dnia 16 marca 2012 roku nie był w stanie wybrać nowego prezydenta²². Również wybory samorządowe z 2012 roku stały się polem ostrej walki politycznej. Nowy rząd musiał się zmierzyć ze słabą kondycją gospodarczą państwa, pogłębioną w kolejnym kryzysie. PKB w 2009 w Mołdawii spadło o 7,7%, a produkcja przemysłowa o 22,2%. Transfery pieniężne od obywateli pracujących poza granicami Mołdawii również spadły o 1/3²³. Żaden też z przywódców czterech partii politycznych

tworzących Sojusz Sił na rzecz Integracji Europejskiej nie mógłby być określony typem przywódcy charyzmatycznego. Definiując ich jako „nudnych technokratów”²⁴, N. Popescu wskazuje równocześnie na to, że społeczeństwo mołdawskie jest podzielone i wymaga systematycznych reform, a nie rewolucyjnych projektów. Społeczeństwo to jest podatne na bunty społeczne, masowe protesty, często prowokowane. Opowiada się też za silną władzą. Kwestią problematyczną jest również nieokreślona tożsamość Mołdawian. Ludność wiejska mówi w zasadzie po rumuńsku, ludność miejska — po rosyjsku. Prawie milion mieszkańców pracuje za granicą (głównie na budowach w FR, Portugalii i we Włoszech), a zarobione przez nich pieniądze wracają do Mołdawii. Problemem jest też *trafficking*. W 2005 roku resort spraw zagranicznych zmienił nazwę na Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej (Ministerul Afacerilor Externe si Integrarii Europene). Powstanie tego ministerstwa wskazuje, że państwo chce się integrować z Unią, ale problemy z Naddniestrzem blokują ten proces. Unia otworzyła też w Kiszyniowie 7 października 2005 roku swoje Stałe Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej. Przyłączyła się także, w charakterze obserwatora, do negocjacji dotyczących rozwiązania kwestii Naddniestrza. Rozpoczęto również, pod egidą UE, misję ds. szkoleń i kontroli granicznej, aby zapewnić przejrzyste zarządzanie granicą między Mołdawią i Ukrainą²⁵. Warto wspomnieć o organizacji społeczno-politycznej Ruchu Akcji Europejskiej (Miscarea Actiunea Europeana), która określiła jako swój cel integrację Mołdawii z UE. Najważniejszymi zadaniami stały się reforma gospodarki, dostosowanie prawa mołdawskiego do wymogów unijnych, zmodernizowanie sfery socjalnej, ściślejsza integracja z państwami Unii oraz z krajami popierającymi integrację europejską Mołdawii i rezygnację z jej członkostwa we WNP²⁶.

Unijne inicjatywy: EPS i PW

Europejska Polityka Sąsiedztwa została zainicjowana przez Wielką Brytanię i Danię w 2002 roku. Podpisanie dokumentu *Bezpieczna Europa w lepszym świecie — Europejska Strategia Bezpieczeństwa* z grudnia 2003 roku oraz komunikatu Komisji Europejskiej z marca 2003 roku *Szersza Europa — Sąsiedztwo: nowe ramy dla stosunków z naszymi wschodnimi i południowymi sąsiadami* stało się podstawą rozwoju relacji pomiędzy Brukselą a Kiszyniowem. Koncepcja EPS została całościowo zaprezentowana 12 maja 2004 roku oraz uzupełniona zestawem propozycji na płaszczyźnie politycznej w dokumencie *Strategy Paper*²⁷.

Kolejnym istotnym krokiem, pogłębiającym wzajemne stosunki, było podpisanie planu działania w grudniu 2004 roku, który wszedł w życie 22 lutego 2005 roku, a którego podstawą traktatową był PCA. Pakt planu działania UE–Republika Mołdawii, powstały w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, w założeniu miał odzwierciedlać, przynajmniej częściowo, podejścia obu stron. Zasadniczym celem było wsparcie reform politycznych, ekonomicznych i instytucjonalnych. Priorytetami stały się między innymi: rozwiązanie kwestii Naddniestrza, wsparcie instytucji gwarantujących demokrację i rządy prawa oraz wzmocnienie niezależności mediów, wsparcie administracji i wymiaru sprawiedliwości, wdrażanie działań mających na celu zmniejszenie ubóstwa oraz stabilny wzrost gospodarczy. Na liście najważniejszych zadań znalazły się również kwestie dotyczące poprawy zarządzania granicami przy wsparciu misji UE ds. Mołdawii i Ukrainy (EUBAM), podpisanie umowy o ułatwieniach wizowych i readmisji, uzyskanie autonomicznych preferencji handlowych dla Republiki Mołdawii przez podpisanie porozumienia w tym zakresie ze Wspólnotą Europejską²⁸. Szczególnie istotny stał się wymiar ekonomiczny współpracy

(np. w 2000 roku wymiana handlowa między UE i Mołdawią wynosiła 336 mln euro, co stanowiło 0,04% handlu zewnętrznego UE²⁹; w 2008 roku łączne obroty handlu z Mołdawią wynosiły 2,5 mld euro, w 2009 roku, ze względu na światowy kryzys gospodarczy, obroty spadły o 30%; obecnie dwustronna wymiana handlowa stanowi około 0,1% całkowitej wymiany handlowej UE³⁰). Zatrzymanie stopy wzrostu gospodarczego w RM implikowane było między innymi przez odcinanie dostaw energii i gazu (2005) czy wstrzymanie importu mołdawskiego wina i produktów rolnych przez Rosję³¹. Mołdawia nie ma własnych źródeł energii, co również komplikuje proces zmian systemowych. Przed uzyskaniem niepodległości Mołdawia była też państwem o charakterze rolniczym, a po rozpadzie ZSRR i osłabieniu rosyjskiej gospodarki eksport produktów agrarnych został zahamowany³². W marcu 2005 roku UE powołała specjalnego reprezentanta na Mołdawię — Adriaana Jacobovits de Szeged, aby na miejscu monitorował sytuację w regionie³³.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Integracji Europejskiej jako organ upoważniony do wspierania i realizacji polityki zagranicznej państwa, decyzją nr 1156 z 4 listopada 2005 roku, do najważniejszych osiągnięć dyplomacji w dziedzinie integracji europejskiej zaliczyło: pogłębianie dwustronnego dialogu z UE w ramach EPS; podpisanie planu działania z UE; utworzenie Biura Przedstawicielstwa KE w RM; rozszerzenie formatu 5+2 do przeprowadzenia negocjacji w sprawie rozwiązania zamrożonego konfliktu w Naddniestrzu; kontynuację dialogu z KE w sprawie uzyskania unijnych preferencji handlowych (*The UE Autonomous Trade Preferences*), według modelu zaproponowanego dla państw Bałkanów Zachodnich; uzyskanie statusu obserwatora w Euratom³⁴.

Raporty o postępie (*Progress Reports*) odnoszące się do siedmiu pierwszych państw,

które podpisały z Unią plany działań (były to: Izrael, Jordania, Mołdawia, Maroko, Tunezja, Ukraina oraz Autonomia Palestyńska), miały za zadanie zaprezentowanie przeglądu praktycznej realizacji EPS. Pomimo prac skupiających się na dostosowywaniu do wymogów unijnych, w szczególności w obszarze reform strukturalnych i legislacyjnych, UE podkreślała ich niewielki postęp. Wskazywano na brak woli politycznej odnośnie do prowadzenia reform państwa ze strony władz w Kiszyniowie. Mołdawianie, którzy w większości popierali integrację z UE, nie podejmowali działań mających na celu dostosowywanie się do unijnego prawa. W 2006 roku pojawił się pomysł, promowany przez rumuńskiego prezydenta Traiana Băsescu, który proponował włączenie Mołdawii do grupy państw Zachodnich Bałkanów, co miałyby stanowić jej przepustkę do UE³⁵. Komisja Europejska w dokumencie *ENP Progress Report Moldavia* z czerwca 2006 roku wskazywała na brak skuteczności wprowadzenia reform, wszechogarniającą korupcję, skrytykowała funkcjonowanie instytucji demokratycznych oraz brak gwarancji wolności mediów masowych. Jednocześnie odniosła się przychylnie do współpracy Republiki z międzynarodowymi instytucjami finansowymi, przebiegu negocjacji w sprawie spornego obszaru Naddniestrza czy funkcjonowania misji EUBAM³⁶.

Po spotkaniu Rady ds. Współpracy UE–Republika Mołdawii w dniach 10–11 kwietnia 2006 roku dyplomaci unijni mocno podkreślili, że nadzieje na członkostwo Mołdawii w strukturach unijnych są przedwcześnie, twierdząc, że władze w Kiszyniowie powinny skupić się na reformach w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa³⁷. W kwestii rozwiązania zamrożonego konfliktu w Naddniestrzu Komisja Europejska pod koniec 2006 roku przygotowała cykl spotkań w formie seminariów, które były skierowane do podmiotów gospodarczych w Naddniestrzu celem zademonstrowania zasad wymiany

handlowej z UE dla tych przedsiębiorstw, które działają zgodnie z prawem mołdawskim³⁸. Komisja Europejska opublikowała też 3 kwietnia 2008 roku kolejną ocenę realizacji planu działania przez Mołdawię, w którym zauważono, w przeciwieństwie do ocen niezależnych ekspertów mołdawskich oraz wcześniejszych opinii instytucji unijnych, znaczący postęp w realizacji planu działania, odstępując od przestrzegania zasady warunkowości, zalecanej przez instytucje unijne oraz ekspertów jako gwarancję skuteczności pomocy unijnej³⁹. Wyniki raportów generowały wiele sporów. Z jednej strony do publicznej informacji płynęły ze strony rządzących opinie o sukcesach, z drugiej strony — od organizacji pozarządowych — krytyka wdrażania reform i kontynuacji przekształceń systemowych. Ponadto swoje zaniepokojenie wyrażały instytucje unijne. Wskazywało się też na niedociągnięcia systemu politycznego oraz rolę decydentów politycznych i ich niekompetencji. W dokumencie *Planul De Acțiuni Ue-Rm: Restanțe Sau Eșec Total?* zawarty został katalog przeszkód w realizacji planu działania oraz zestaw możliwych rozwiązań w kwestii poprawy sytuacji, bez promowania partyjnych interesów. Wskazano na brak woli politycznej w realizacji reform określonych w planie działania czy imperialistyczną rolę FR⁴⁰. Dla władz w Kiszyniowie priorytetem stało się dążenie do pełnej liberalizacji polityki wizowej UE. Reżim wizowy jest bardzo drażliwą kwestią, w szczególności po przystąpieniu Rumunii do UE⁴¹. Zaproszenie w 2004 roku do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa UE Mołdavia przyjęła z zadowoleniem. Republika postrzegana była jako jeden z lepiej funkcjonujących wschodnich sąsiadów UE w zakresie demokratyzacji i reform gospodarczych. Jednakże wydarzenia ostatnich lat — nadużycia władzy w kwietniowych wyborach z 2009 roku, trwający od nich kryzys polityczny związany z wyborem nowego prezydenta oraz spory w łonie koalicji

prointegracyjnej i problemy z wdrażaniem reform gospodarczych spowodowały zwiększenie dystansu przez Brukselę. Jednocześnie nowy rząd podjął się normalizacji stosunków z Rumunią. Zniesiono ograniczenia wizowe dla obywateli rumuńskich, które zostały wprowadzone po wyborach w kwietniu. Władze obu państw podpisały także traktat o lokalnym ruchu granicznym oraz otwarto w Mołdawii dwa kolejne rumuńskie konsulaty⁴².

Kryzys wewnątrz Unii (fiasko przyjęcia Traktatu Konstytucyjnego) oraz rozczarowanie opieszałością Kiszyniowa we wdrażaniu reform spowodowały pogorszenie już i tak słabych relacji na linii Bruksela–Kiszyniów. W związku z akcesją Rumunii do UE Bruksela znalazła się pod presją, jak rozwiązać problem oczekiwań Mołdawii w stosunku do integracji z UE, więc *de facto* rola Mołdawii w polityce UE znacząco wzrosła.

W Europejską Politykę Sąsiedztwa wpisuje się także jej nowy instrument — Partnerstwo Wschodnie. W 2008 roku UE przedstawiła nową inicjatywę, która miała na celu znacznie zmodernizować poziom zaangażowania politycznego w Mołdawii i pięciu innych państwach „sąsiedzkich” UE (Armenii, Azerbejdżanie, Gruzji, Ukrainie i warunkowo na Białorusi).

Oficjalnie projekt został uruchomiony podczas szczytu UE w Pradze 7 maja 2009 roku, na którym przyjęto wspólną deklarację⁴³. Celem Partnerstwa stało się wzmocnienie relacji pomiędzy Unią Europejską a jej wschodnimi sąsiadami. Podstawą Partnerstwa Wschodniego, według Deklaracji, miało stać się respektowanie zobowiązań dotyczących norm prawa międzynarodowego oraz fundamentalnych wartości, między innymi: „demokracji, praworządności i poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności, a także gospodarki rynkowej, zrównoważonego rozwoju i dobrych rządów”⁴⁴. Podczas inauguracji szczytu PW w maju 2009 roku zabrakło jednak więk-

szości przywódców dużych państw europejskich. Najbardziej wpływowi przywódcy polityczni w Europie — Nicolas Sarkozy, Gordon Brown, Silvio Berlusconi i Jose Luis Zapatero — nie wzięli udziału w szczycie w Pradze⁴⁵. Władze szwedzkie początkowo aktywnie wspierały tę inicjatywę, jednak później ich zaangażowanie w rozwój PW osłabło⁴⁶. Z kolei Polska od początku stara się aktywnie działać w ramach PW. Mołdawia wiązała duże nadzieje z prezydenturą polską w UE, postrzegając rząd polski (ale i władze Szwecji, Węgier, Bułgarii i państw nadbałtyckich) jako podmiot oferujący pełne wsparcie w realizacji unijnych ambicji Kiszyniowa⁴⁷. Założeniem polskiej prezydentury było między innymi skupienie się na zintensyfikowaniu działań w obszarze polityki wschodniej UE, jednakże wydarzenia drugiej połowy 2011 roku — krytyczna sytuacja gospodarcza w Grecji oraz kryzys polityczny w Libii — spowodowały, że polityka zagraniczna UE skoncentrowana była na innych problemach⁴⁸. W trakcie polskiej prezydentury w deklaracji unijnego szczytu Partnerstwa Wschodniego uznano europejskie ambicje państw PW, podkreślając, że „Uczestnicy szczytu warszawskiego uznają [...] aspiracje i wybory europejskie wybranych partnerów, a także ich zobowiązania na rzecz rozwoju głęboko zakorzenionych i zrównoważonych struktur demokratycznych”⁴⁹. Państwa europejskie podkreślały też zasadę warunkowości redystrybucji wsparcia znaną pod nazwą *more for more*, która zakłada, że środki unijne powinny być przyznawane na podstawie wymiernych efektów reform, opartych na przejrzystych zasadach i wzorach politycznych i gospodarczych. Zadeklarowano również chęć pogłębionego zaangażowania dwustronnego na poziomie politycznym, integracji społeczno-gospodarczej i mobilności, w ramach programów unijnych i rozszerzonej współpracy sektorowej oraz wzmocnionej współpracy wielostronnej⁵⁰.

PW funkcjonuje w wymiarze dwu- i wielostronnym. Instytucjonalnie składa się ze szczytów szefów państw i rządów UE i krajów PW⁵¹, corocznych szczytów ministrów spraw zagranicznych, spotkań w ramach tzw. platform tematycznych i paneli roboczych. Relacje bilateralne pomiędzy UE a krajami PW opierają się na umowach stowarzyszeniowych, pogłębionych i kompleksowych strefach wolnego handlu (DCFTA) oraz porozumieniach w sprawie liberalizacji wizowej, które miały być negocjowane z każdym z sześciu państw. Charakter multilateralny obejmuje zagadnienia związane z czterema platformami tematycznymi: demokracją, *good governance* i stabilnością; integracją gospodarczą i konwergencją z polityką UE; bezpieczeństwem energetycznym; kontaktami międzyludzkimi. W zakres rozwijania relacji wielostronnych wpisuje się również wiele inicjatyw flagowych: zintegrowane zarządzanie granicami (IBM), zapobieganie, przygotowanie i reagowanie na klęski żywiołowe i katastrofy spowodowane przez człowieka; zarządzanie środowiskiem oraz program dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP); dywersyfikacja dostaw energii; regionalne rynki energii, efektywność energetyczna i energia odnawialna⁵². Bezpieczeństwo energetyczne miało stać się jedną z istotniejszych płaszczyzn współpracy, przy uwzględnieniu niebagatelnego wpływu kwestii energetycznych na urzeczywistnianie procesów państwowotwórczych w regionie⁵³. W komunikacie z grudnia 2008 roku Komisja Europejska zaproponowała ustanowienie Forum Społeczeństwa Obywatelskiego Partnerstwa Wschodniego *Eastern Partnership Civil Society Forum* (CSF), aby wspierać kontakty między organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i ułatwiać dialog z władzami publicznymi. Pierwsze spotkanie Forum miało miejsce w Brukseli w listopadzie 2009 roku. Ustanowiono też na potrzeby platform tematycznych cztery grupy robocze⁵⁴. W ramach PW funkcjo-

nuje również Euronest, czyli zgromadzenie 60 przedstawicieli PE i parlamentów państw uczestniczących w PW⁵⁵. W założeniu współpraca wielostronna miała być również komplementarna w odniesieniu do istniejących już regionalnych inicjatyw — Wymiaru Północnego i Synergii Czarnomorskiej.

Partnerstwo jest projektem politycznym, który został stworzony w celu wzmocnienia wschodniego wymiaru polityki UE. Postrzegane jest jednak jako program, któremu dużo brakuje do osiągnięcia swojego pełnego potencjału i który nie ma widocznych sukcesów⁵⁶. Wskazuje się również na potrzebę równego traktowania Partnerstwa Wschodniego oraz Unii dla Śródziemnomorza. Kwestią sporną jest zakres finansowania programu. Fundusze UE, w ramach EPS, często bezpośrednio wspierały budżety państw partycypujących w programie, co z kolei nie przekładało się na faktycznie realizowane projekty na miejscu. Alokacja środków finansowych w roku 2010 wyniosła 85 mln euro, w 2011 roku — 110 mln euro, 2012 — 175 mln euro i w 2013 przeznaczono 230 mln euro. Działań w zakresie usprawnienia Partnerstwa Wschodniego podjęła się prezydencja czeska. Rada Europejska podjęła decyzję o dotowaniu programu z budżetu UE w wysokości 600 mln euro do końca 2013 roku (19–20 marca 2009 roku). Co więcej, ustanowiono dodatkowy fundusz Instrument Inwestycyjny na rzecz Sąsiedztwa, do którego Polska wpłaciła 3 mln euro, a Francja i Niemcy — po 10 mln euro⁵⁷.

Na płaszczyźnie politycznej można wyodrębnić dwa główne zagadnienia problematyczne. Przede wszystkim koncepcja budowania czy wspierania demokracji w sytuacji, w której wartości demokratyczne nie są do końca rozumiane i prawidłowo postrzegane przez elity polityczne państw obszaru PW, wydaje się przedwczesna. Ponadto ze strony UE brakuje jakichkolwiek sygnałów dotyczących perspektywy członkostwa⁵⁸. Stąd też wynika krytyka unijne-

go programu. Dla większości państw wpi-sujących się w PW (z wyjątkiem Białorusi) program ten jest traktowany jako sytuacja przejściowa, z kolei dla UE jest to instytucjonalna platforma do własnej polityki wobec tychże sąsiadów. Stąd też kreuje się obraz PW jako jednego z narzędzi polityki zagranicznej UE. Istotne jest również to, że stosunki bilateralne pomiędzy Brukselą a każdym z państw PW przeważają nad realizacją całościowego programu, co wynika z trudności zintegrowania we wspólne ramy tej inicjatywy, ze względu na występujące na obszarze państw postradzieckich różnice na płaszczyźnie politycznej, społecznej, geograficznej, historycznej, kulturowej etc.⁵⁹ Warto podkreślić, że na podstawie corocznych raportów *Nations in Transit*, przygotowanych przez organizację Freedom House (FH) oceniającą stopień demokratyczności systemów politycznych na świecie, Mołdawię sklasyfikowano w 2011 roku jako reżim przejściowy, hybrydalny, co uczyniło ją awansującą w systematyce FH z grupy częściowo skonsolidowanych autorytaryzmów, do której należą na przykład Armenia⁶⁰.

Władze mołdawskie wystosowały w maju 2011 roku dokument w formie *non-paper* skierowany do UE: *Proposals of the Republic of Moldova on the future development of the Eastern Partnership*. Wyrażał on stanowisko Kiszyniowa wobec Partnerstwa Wschodniego jako instrumentu politycznego, który powinien zawierać jasną deklarację perspektywy członkostwa dla tych państw, które byłyby w stanie spełnić wymogi Unii, postulując również redefinicję priorytetów PW. Władze podkreśliły, że w dłuższej perspektywie PW będzie na tyle istotne dla RM, że przybliży państwo do osiągnięcia celu, jakim jest włączenie w struktury unijne⁶¹. Pomimo kryzysu wewnętrznego i trudnej sytuacji geopolitycznej, Mołdawia starała się podejmować działania w ramach demokratyzacji państwa. V. Filat zaprezentował 24 kwietnia 2010 roku w Brukseli podczas *Forum Part-*

nerstwo dla Mołdawii plan naprawczy dla RM *Rethink Moldova*. Zostały w nim zawarte główne wyzwania stojące przed nowym rządem: integracja z UE, wzrost gospodarczy, budowa i wzmacnianie państwa prawa, decentralizacja administracyjna i fiskalna oraz unifikacja państwa⁶². Międzynarodowi donatorzy zadeklarowali wsparcie w wysokości 1,9 mln euro na lata 2010–2020 w zakresie reform strukturalnych⁶³.

Wsparciem europejskich aspiracji Mołdawii stała się również inicjatywa Forum Unia Europejska–Mołdawia, zapoczątkowana w maju 2011 roku w Brukseli, która miała stać się wielopłaszczyznową platformą ekspertów skupionych na ambicjach integracyjnych RM⁶⁴. Powstała też nieformalna Grupa Przyjaciół Mołdawii, inicjatywa rumuńsko-francuska, poparta przez Niemcy, Włochy, Wielką Brytanię i Polskę, która ma lobbować na rzecz RM w Unii.

Relacje pomiędzy Brukselą a Kiszyniowem pogłębiają się w dość powolnym tempie. Wynika to z konfliktu w Naddniestrzu i obecności wojsk rosyjskich na terytorium RM. Ponadto w perspektywie badaczy elity UE nadal postrzegają Mołdawię przez pryzmat republiki ZSRR, należącej do Wspólnoty Niepodległych Państw, a nie jako część Europy. Istotnym czynnikiem jest tutaj brak zdecydowania oraz obawa UE przed podjęciem działań w celu zmierzenia się z Rosją i jej wpływami. Z kolei FR, odmawiając uczestnictwa w programie EPS, wydaje się nie przejmować zbyt PW, jednocześnie rozwijając własny integracyjny projekt Unii Celnej i Unii Euroazjatyckiej⁶⁵. Federacja Rosyjska odmiennie postrzega rozwój regionu WNP⁶⁶. W Naddniestrzu czy na Kaukazie Południowym państwo to prowadzi politykę, która zmierza do realizacji własnych partykularnych interesów, postrzegając te obszary jako własną strefę wpływu. Mołdawia nie ma również lobby zagranicznego, które mogłoby wzmocnić i pogłębić dążenia do struktur europejskich. Powolna współpraca jest także wynikiem

geograficznego położenia między Rumunią a Ukrainą. Ponadto Mołdawia jest prawie całkowicie uzależniona od importu surowców energetycznych (gaz, ropa, węgiel). Istotnym czynnikiem jest też niski poziom ekonomicznej i politycznej stabilności⁶⁷. Tempo wzrostu PKB w 2010 roku wynosiło 6,9%. Wzrost gospodarczy w latach 2000–2008 (6,3%) spowodowany był głównie przez wzrastającą konsumpcję, napędzaną dzięki przelewom pieniężnym pracowników migrujących. Jak już podkreślono, gospodarka RM zależy w dużej mierze od rolnictwa, skupiając się na wytwórstwie owoców i warzyw oraz produkcji wina i tytoniu⁶⁸. Powolne reformy gospodarcze są wynikiem wszechobecnej korupcji. Niemniej jednak, ze względu na główny cel, jakim stało się zintegrowanie ze strukturami europejskimi, odnotowano pewną poprawę w tym zakresie⁶⁹. W Brukseli obiecano również udzielanie wsparcia w wysokości 2,6 mld dolarów dla Mołdawii, w formie grantów i niskoprocentowanych pożyczek, w okresie 2011–2013⁷⁰. W dniu 16 marca 2012 Parlament wybrał nowego prezydenta i tym samym skończył się, trwający trzy lata, impas polityczny w Mołdawii. Nicolae Timofti poparło 62 deputowanych spośród 101-osobowej izby⁷¹.

W przytoczonym przez badaczy A. Makarychev, A. Deviatkov badaniu Słowackiego Stowarzyszenia Polityki Zagranicznej, PW krytykowano za „nieokreślone przywództwo polityczne” i „brak wytycznych politycznych”⁷². PW zostało scharakteryzowane też jako eksperymentalny projekt UE, który będzie musiał najprawdopodobniej poddać się zasadniczym instytucjonalnym modyfikacjom i zmianom⁷³. Wejście w życie Traktatu lizbońskiego spowodowało wznowienie debaty na temat powiększenia grona państw objętych procesem integracji europejskiej. Prognozuje się, że państwa położone w regionie Bałkanów Zachodnich w perspektywie znajdują się w strukturach UE, z kolei kwestia rozszerzenia Unii o nowe

państwa z regionu Europy Wschodniej nie jest poddawana w Unii pod dyskusję⁷⁴.

Podsumowanie

Rekapitułując powyższe zagadnienia, można stwierdzić, że działania Unii wobec Mołdawii nie są rezultatem skoordynowanej i przemyślanej strategii politycznej. Jeśli są realizowane, to przede wszystkim pod naciskiem nowych członków, zabiegających o powiększenie wpływów na formowanie polityki UE w wymiarze wschodnim. Unia Europejska nie wypracowała w pełni mechanizmów odnoszących się do rozszerzenia jej o państwa z Europy Wschodniej. Wskazuje się również, że istotniejsza dla Unii jest stabilizacja i poprawne stosunki z FR, zgodnie z hasłem *Russia First*, niż demokratyzacja na wschodzie Europy⁷⁵.

Sama koncepcja EPS nie zasługuje na uznanie. Indywidualny plan działania był zbiorem pustych haseł⁷⁶. Podzieliła ona państwa uczestniczące na dwie grupy: sąsiadów europejskich (Ukraina, Białoruś, Gruzja, Mołdawia) oraz sąsiadów Europy (kraje południowego wybrzeża Morza Śródziemnego)⁷⁷. Wraz z wdrożeniem EPS były przewodniczący Komisji Europejskiej Romano Prodi charakteryzował wzajemne relacje w formule *everything but institutions*, która nie pociągała za sobą perspektywy członkostwa w UE. Obecna zasada *more for more* wydaje się bardziej elastycznym pojęciem, jednak nie do końca sprecyzowanym⁷⁸. Redefinicja wzajemnych relacji na poziomie instytucjonalnym polegać miała na zastąpieniu PCA umowami o stowarzyszeniu.

Dla Unii Europejskiej polityka na obszarze Europy Wschodniej jest skomplikowana. Państwa wpisujące się w PW, z nierozwiązanymi problemami integralności terytorialnej, brakiem stabilności wewnętrznej i słabością wprowadzanych reform gospodarczych, mogą negatywnie wpływać na

bezpieczeństwo narodowe krajów członkowskich UE. Co więcej, UE nie jest instytucjonalnie przygotowana do pogłębienia relacji z krajami partnerskimi. Ponadto obecny program, wpisujący się w wymiar polityki UE na wschodzie Europy, jakim jest Partnerstwo Wschodnie, cierpi z powodu braku jasnych perspektyw i sukcesów. Wiele wskazuje na to, że Mołdawia mogłaby się stać „projektem flagowym” PW oraz wzmocnić wiarygodność tej inicjatywy.

RM jest krajem z wysokim wskaźnikiem korupcji, przestępczością zorganizowaną, klasyfikowanym jako najbiedniejszy w Europie. Niemniej jednak, Mołdawia została medialnie nazwana *success story* Partnerstwa Wschodniego, ze względu na utrzymujący się wieloletni kurs proeuropejski. W Republice Mołdawii występuje silna determinacja w dążeniu do wstąpienia do struktur europejskich. Spośród państw uczestniczących w PW Mołdawia jest obecnie jedynym krajem, w którym większość społeczeństwa popiera ideę integracji. Również władze są mocno zaangażowane w negocjacje z UE. Konstatacja ta nie odzwierciedla jednak percepcji dalszego rozszerzenia Unii przez elity polityczne państw członkowskich UE oraz społeczeństw, w szczególności starej UE, które są sceptyczne wobec takich perspektyw. Istotnym problemem wydaje się zamrożony konflikt w Naddniestrzu, jednak wskazuje się na to, że w obecnej sytuacji Mołdawia ma wystarczającą ilość czasu, aby ludność Naddniestrza zauważyła korzyści płynące z przynależności do państwa europejskiego. Unia stała się też jednym z największych partnerów gospodarczych Mołdawii; euro stało się tam dominującą walutą rynku nieruchomości i dóbr trwałych⁷⁹. Zdolność Unii Europejskiej do rozszerzenia na Wschód oraz równoległa zmiana polityczna, społeczna, instytucjonalna RM, jak też determinacja we wdrażaniu niezbędnych reform gospodarczych są kluczowe dla powodzenia procesu integracji.

¹ Wystąpienie W. Rodkiewicza podczas spotkania pt. *Moldawia: zapomniana republika?*, Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, 25 maja 2011, Warszawa.

² J. Solak, *Moldawia: republika na trzy pęknięta*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2009, s. 19–20.

³ G. Dura, *On track. Moldova wants EU integration, but needs to do its homework first*, CEPS Commentary, 18 December 2009, s. 1.

⁴ Dmitrij Kozak, obecny wicepremier, a ówczesny zastępca szefa rosyjskiej administracji, został oddelegowany przez prezydenta Rosji Władimira Putina z misją wypracowania nowego planu rozwiązania konfliktu w Naddniestrzu, w efekcie czego powstał projekt federalizacji RM z Naddniestrzem, znany pod nazwą „memorandum Kozaka”. D. Kozak jest postrzegany jako polityk zdecydowany, należący do najbliższego kręgu W. Putina i piastujący jednocześnie funkcję doradcy głowy państwa.

⁵ N. Popescu, *‘Outsourcing’ de facto Statehood. Russia and the Secessionist Entities in Georgia and Moldova*, CEPS Policy Brief, No. 109 / July 2006, s. 3, <http://www.ceps.eu/book/outsourcing-de-facto-statehood-russia-and-secessionist-entities-georgia-and-moldova> (dostęp: 14 lutego 2012). Zob. także *Russian Draft Memorandum on the basic principles of the state structure of a united state in Moldova (Kozak Memorandum)*, 17 November, 2003, <http://www.stefanwolff.com/files/Kozak-Memorandum.pdf>.

⁶ Około 90% mieszkańców Osetii Południowej i Abchazji posiada także rosyjski paszport. Zob. N. Popescu, *op. cit.*, s. 5.

⁷ Gaugazi, zamieszkujący południową część historycznej Besarabii, należą do turekojęzycznej grupy etnicznej. Próba odpowiedzi na to, kim są naprawdę Gaugazi, jest, zdaniem J. Solaka, „czystą spekulacją. [...] do XVIII wieku nie znaleziono ani jednego źródła historycznego, które zaświadczałoby istnienie takiego narodu, ani żadnego tekstu, który odnotowałby chociażby nazwę: Gaugazi czy też »Gaugazi«. W danych statystycznych kolonistów w Besarabii z 1837 roku istnieje pierwsza adnotacja dotycząca tej grupy. Zob. J. Solak, *op. cit.*, s. 76.

⁸ National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=en&idc=168&id=3720&parent=0> (dostęp: 23 marca 2012).

⁹ J. Solak, *op. cit.*, s. 21–22.

¹⁰ Zob. J. Pieńkowski, *Problem integralności Republiki Mołdawii*, „Rocznik Wschodni” 13, Rzeszów-Kraków 2007/2008, s. 12–24.

¹¹ C. Springer, *Moldova and Romania: The Broken Engagement*, www.east-west-wg.org/cst/cst-mold/springer.html (dostęp: 11 listopada 2008).

¹² Zob. *Partnership and Cooperation Agreement*, Full text signed on 28 November 1994 by the European Union and the Republic of Moldova, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/august/tradoc_135737.pdf.

¹³ Warto wspomnieć o próbach podjętych przez prezydenta Mirceę Snegurę, który w listopadzie 1993 roku wystosował do przewodniczącego Komisji Europejskiej Jacques’a Delors’a list zawierający wyraźną prośbę o nawiązanie perspektywicznych relacji.

¹⁴ Przyjęty w Kolonii z inicjatywy UE, przy udziale 49 państw europejskich, USA, Kanady i Japonii oraz organizacji międzynarodowych.

¹⁵ *Mołdowa. Przewodnik dla przedsiębiorców*, Biuro Promocji Inwestycji i Technologii Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Przemysłowego, Warszawa 2006, s. 15.

¹⁶ J. Wróbel, *Unia Europejska a Mołdawia*, „Prace OSW” 13, OSW, Warszawa 2004, s. 20.

¹⁷ Zob. European Parliament resolution on *Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours* (COM (2003) 104-2003/2018 (INI)), www.eurojournal.org/files/ep.doc (dostęp: 17 maja 2010).

¹⁸ Partia Komunistyczna miała zdobyć 49,5% głosów, co dawałoby jej 60 miejsc w parlamencie. Zob. *What did April 7, 2009 mean for Moldova?*, <http://www.imedia.md/libview.php?l=en&idc=255&id=1211> (dostęp: 18 kwietnia 2010).

¹⁹ O. Senyuva, *Parliamentary elections in Moldova*, April and July 2009, „Electoral Studies” (2010) 1–6, s. 5.

²⁰ N. Popescu, *Re-setting the Eastern Partnership in Moldova*, CEPS Policy Brief, No. 199 / 4 November 2009, s. 1–2, <http://www.ceps.eu/book/re-setting-eastern-partnership-moldova> (dostęp: 14 lutego 2012).

²¹ Zob. *ibidem*, s. 2.

²² Według konstytucji prezydent wybierany jest przez parlament jednoizbowy na czteroletnią kadencję.

²³ A. Szeptycki, *Obszar WNP: w stronę nowego ładu?*, [w:] B. Balcerowicz et al. (red.), *Rocznik Strategiczny 2009/2010*, Warszawa 2010, s. 228.

²⁴ Zob. N. Popescu, *Re-setting...*, s. 2.

²⁵ *Pracujemy wspólnie, Europejska Polityka Sąsiedztwa*, Broszura informacyjna Komisji Europejskiej, Luksemburg 2006, s. 42, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/information/enp_brochure_pl.pdf (dostęp: 7 marca 2009).

²⁶ J. Solak, *op. cit.*, s. 40. Mołdawia została wpisana na listę państw WNP przez M. Snegurę w Ałma Acie 21 grudnia 1991 roku.

²⁷ Communication from the Commission, European Neighbourhood Policy, Strategy Paper, Brussels, 12.5.2004, COM (2004) 373 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf (dostęp: 2 marca 2012).

²⁸ *EU — Moldova Action Plan*, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf (dostęp: 3 sierpnia 2011).

²⁹ *Ibidem*, s. 56; zob. także V. Gheorghiu, *Moldova — Unwelcome Neighbour of the European Union*, Institute of Public Policy, Moldova, http://pdc.ceu.hu/archive/00002609/01/Moldova_neighbour_EU-1.pdf (dostęp: 12 lutego 2012).

³⁰ <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/moldova/> (dostęp: 12 lutego 2012).

³¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html> (dostęp: 14 grudnia 2011).

³² W. Crowther, *Moldova, Transnistria and the PCRM's turn to the West*, „East European Quarterly” 41, 2007, nr 3, s. 374.

³³ Zob. European Union Special Representative for Moldova, <http://www.eusrmoldova.eu/en/welcome> (dostęp: 22 lipca 2010).

³⁴ <http://www.moldova.md/en/relatite/> (dostęp: 30 czerwca 2011).

³⁵ J. Solak, *op. cit.*, s. 44–45.

³⁶ Zob. Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document Accompanying The: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy ENP, *Progress Report Moldova* {COM (2006) 726 Final}, Brussels, 4 December 2006 SEC (2006) 1506/2.

Raport o postępie, obejmujący rok 2010, wskazuje na „ogólnie poczynione postępy w większości obszarów Planu Działania”, m.in. w dziedzinie prawodawstwa, zwracając równocześnie uwagę, iż walka z korupcją, reforma sądownictwa, prokuratury i policji oraz wdrażanie niektórych zobowiązań odnośnie do praw człowieka są obszarami wymagającymi intensywniejszych działań. Zob. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010. Country report: Republic of Moldova {COM (2011) 303}, Brussels, 25/05/2011 SEC (2011) 643, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_643_en.pdf (dostęp: 3 lutego 2012).

³⁷ B. Szajkowski, *Perspektywa członkostwa Republiki Mołdowy w Unii Europejskiej*, [w:] A. Staszczuk, J. Jartysi (red.), *Wymiar Wschodni UE. Wielowymiarowość integrującej się Europy*, Szczecin 2007, s. 188.

³⁸ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy, Brussels, 4 December 2006, COM (2006) 726 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf (dostęp: 11 lutego 2012).

³⁹ *Ocena realizacji Planu Działania UE- Mołdawia*, „Tydzień na Wschodzie” 9 kwietnia 2008, nr 13 (47), s. 14.

⁴⁰ D. Minzarari, *EU-Moldova Action Plan: An Unfinished Task Or A Complete Failure?*, Institute for Development and Social Initiatives (IDIS) „Viitorul”, Chisinau, Moldova — streszczenie dokumentu: *D. Mîzărari, Planul De Acțiuni Ue-Rm: Restanțe Sau Eșec Total?*, Institutul pentru Dezvoltare și Inițiativă Sociale IDIS “Viitorul” Discussion Paper No.2, Ianuarie 2008, <http://pasos.org/522/eu-moldova-action-plan-an-unfinished-task-or-a-complete-failure/> (dostęp: 17 sierpnia 2011).

⁴¹ C. Ghinea, V. Chirilă, *EU — Moldova negotiations What is to be discussed, what could be achieved?*, Romanian Center for European Policies (CRPE) and the Foreign Policy Association (APE), Bucharest, Chisinau, May 2010, s. 5, http://www.crpe.ro/eng/library/files/crpeape_eu_%E2%80%93_moldova_negotiations.pdf (dostęp: 23 lutego 2012).

⁴² G. Dura, *op. cit.*, s. 2.

⁴³ Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, *Partnerstwo Wschodnie*, <http://www.msz.gov.pl/Partnerstwo,Wschodnie,19887.html> (dostęp: 3 kwietnia 2010).

⁴⁴ Rada Unii Europejskiej, *Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu partnerstwa wschodniego w Pradze, Praga, 7 maja 2009 rok*; Bruksela, 7 maja 2009 roku, 8435/09 (Presse 78) (OR. en), <http://register.consilium.europa.eu/pdf/pl/09/st08/st08435.pl09.pdf> (dostęp: 12 stycznia 2010).

⁴⁵ Zob. *ibidem*.

⁴⁶ P. Ivan, C. Ghinea, *Making sense of EU's Eastern Partnership — Moldova as an opportunity*, The Romanian Center for European Policies (CRPE), September 2010, s. 5, http://www.crpe.ro/eng/library/files/pm_13_moldova__eastern_partnership_en.pdf (dostęp: 12 lutego 2012).

⁴⁷ C. Ghinea, V. Chirilă, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁸ A. Makarychev, A. Deviatkov, *Eastern Partnership. Still a missing link in EU strategy?*, CEPS Commentary, 13 January 2012, s. 1.

⁴⁹ Wspólna Deklaracja Warszawskiego Szczytu Partnerstwa Wschodniego, Warszawa, 29–30 września 2011, <http://pl2011.eu/content/wspolna-deklaracja-warszawskiego-szczytu-partnerstwa-wschodniego> (dostęp: 12 listopada 2011).

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Dotychczas odbyły się dwa szczyty PW: inauguracyjny w Pradze (maj 2009) oraz w Warszawie podczas polskiej prezydencji (wrzesień 2011).

⁵² P. Ivan, C. Ghinea, *op. cit.*, s. 6–7.

⁵³ M. Słowikowski, *Współczesna odsłona polityki Unii Europejskiej wobec Białorusi, Mołdawii i Ukrainy*, [w:] T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, M. Gołoś, *Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2009, s. 211.

⁵⁴ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council — Eastern Partnership [SEC (2008) 2974], /* COM/2008/0823 final.

⁵⁵ Zob. P. Ivan, C. Ghinea, *op. cit.*, s. 8.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 4.

⁵⁷ *Rocznik Strategiczny 2009/2010*, s. 151.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 2.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 2–3.

⁶⁰ Zob. Freedom House, *Nations in Transit 2011*, http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Tables.pdf (dostęp: 12 lutego 2012).

⁶¹ Proposals of the Republic of Moldova on the future development of the Eastern Partnership' (2011), Non-paper, the Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova, May. Zob. T. Horbowski, *Moldova: What Should the Eastern Partnership Be?*, <http://eastbook.eu/en/2011/07/country-en/moldova-en/moldova-what-the-eastern-partnership-should-be/> (dostęp: 19 lutego 2012).

⁶² Report for the Consultative Group Meeting in Brussels *Rethink Moldova*. Priorities for Medium Term Development, Government of Moldova, 24 March 2010, s. 4.

⁶³ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm> (dostęp: 12 lutego 2012).

⁶⁴ *The Beginning of the EU–Moldova Forum in Brussels*, <http://www.mfa.gov.md/press-releases-en/486262/> (dostęp: 17 lutego 2012).

⁶⁵ Szerzej: A. Makarychev, A. Deviatkov, *op. cit.*, s. 3–4.

⁶⁶ Według T. Kapuśniaka politykę Rosji wobec obszaru WNP można podzielić na następujące okresy: I. 1992–1995 — ewolucja polityki od idei „bliskiej zagranicy” do reintegracji; II 1996–1998/1999 — integracja „różnych prędkości”; III. 1999–2000 polityka na płaszczyźnie bilateralnej; IV. 2003–2008 — integracja „różnych prędkości”; V. 2008 — prowadzenie polityki ekspansywnej na terytorium WNP. Zob. T. Kapuśniak,

Ewolucja polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, Białorusi i Mołdawii, [w:] T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, M. Gołoś, *op. cit.*, s. 186–187.

⁶⁷ V. Diaconu, *Wymiar wschodni — perspektywa Mołdowy*, [w:] M. Zamarlik (red.), *Wymiar Wschodni Unii Europejskiej*, Kraków 2004, s. 51–52.

⁶⁸ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm> (dostęp: 20 lutego 2012).

⁶⁹ Według raportu *Corruption Perceptions Index 2011*, opracowanego przez Transparency International z 1 grudnia 2011 roku, wskaźnik postrzegania korupcji dla Mołdawii, którego wartość oscyluje pomiędzy 0 (kraj wysoko skorumpowany) a 10 (kraj wolny od korupcji) wyniósł 2.9 (112 miejsce, na 182 państwa).

⁷⁰ A. Lobjakas, *Moldova Impresses EU With Reform Agenda, Receives \$2.6 Billion in Pledges*, „Radio Free Europe, Radio Liberty”, http://www.rferl.org/content/Moldova_Impresses_EU_With_Reform_Agenda/1992926.html (dostęp: 18 kwietnia 2010).

⁷¹ *Moldova finally gets a president*, „The Economist”, Mar 17th 2012, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2012/03/moldovas-politics> (dostęp: 17 marca 2012).

⁷² A. Makarychev, A. Deviatkov, *op. cit.*, s. 2.

⁷³ *Ibidem*, s. 4.

⁷⁴ Rocznik Strategiczny 2009/2010, s. 151.

⁷⁵ D. Lynch, *The New Eastern Dimension of the Enlarged UE*, „Partners and Neighbours: CFSP for a Wider Europe – Chaillot Papers”, nr 64, September 2003, s. 36–37.

⁷⁶ J. Solak, *op. cit.*, s. 40.

⁷⁷ B. Woźniak, *Europejska Polityka Sąsiedztwa: „udawane rozszerzenie” czy niedoceniany instrument?*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 3, lipiec–wrzesień 2007, s. 82.

⁷⁸ E. Tugui, *Republic of Moldova and the future of Eastern Partnership: Warsaw summit perspectives*, <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2011-09-19/republic-moldova-and-future-eastern-partnership-warsaw-summit-perspe> (dostęp: 6 stycznia 2012).

⁷⁹ Zob. C. Ghinea, V. Chirilă, *op. cit.*, s. 10.

Bibliografia

The Beginning of the EU–Moldova Forum in Brussels, <http://www.mfa.gov.md/press-releases-en/486262/> (dostęp: 17 lutego 2012).

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy ENP, Progress Report Moldova {COM (2006) 726 Final}, Brussels, 4 December 2006 SEC (2006) 1506/2.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy, Brussels, 4 December 2006, COM (2006)726 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com06_726_en.pdf (dostęp: 11 lutego 2012).

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council — Eastern Partnership {SEC (2008) 2974}, /* COM/2008/0823 final.

Communication from the Commission, European Neighbourhood Policy, Strategy Paper, Brussels, 12.5.2004, COM (2004) 373 final, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf (dostęp: 2.03.2012).

Crowther W., *Moldova, Transnistria and the PCRMs turn to the West*, „East European Quarterly” 41, 2007, nr 3.

Diaconu V., *Wymiar wschodni — perspektywa Mołdowy*, [w:] M. Zamarlik (red.), *Wymiar Wschodni Unii Europejskiej*, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2004.

Dura G., *On track. Moldova wants EU integration, but needs to do its homework first*, CEPS Commentary, 18 December 2009, <http://www.ceps.eu/book/track-moldova-wants-eu-integration-needs-do-its-homework-first> (dostęp: 13 marca 2012).

EU–Moldova Action Plan, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf (dostęp: 3 sierpnia 2011).

- European Parliament resolution on Wider Europe — Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours (COM (2003) 104-2003/2018 (INI)), www.eurojournal.org/files/ep.doc (dostęp: 17 maja 2010).
- European Union Special Representative for Moldova, <http://www.eusrmoldova.eu/en/welcome> (dostęp: 22 lipca 2010).
- Freedom House, *Nations in Transit 2011*, http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Tables.pdf (dostęp: 12 lutego 2012).
- Gheorghiu V., *Moldova — Unwelcome Neighbour of the European Union*, Institute of Public Policy, Moldova, http://pdc.ceu.hu/archive/00002609/01/Moldova_neighbour_EU-1.pdf (dostęp: 12 lutego 2012).
- Ghinea C., Chirilă V., *EU — Moldova negotiations What is to be discussed, what could be achieved?*, Romanian Center for European Policies (CRPE) and the Foreign Policy Association (APE), Bucharest, Chisinau, May 2010, s. 5, http://www.crpe.ro/eng/library/files/crpeape_eu_%E2%80%93_moldova_negotiations.pdf (dostęp: 23 lutego 2012).
- <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries/moldova/> (dostęp: 12 lutego 2012).
- <http://www.moldova.md/en/relatle/> (dostęp: 30 czerwca 2011).
- <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm> (dostęp: 12 lutego 2012).
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html> (dostęp: 14 grudnia 2011).
- Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010. Country report: Republic of Moldova {COM (2011) 303}, Brussels, 25/05/2011 SEC (2011) 643, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_643_en.pdf (dostęp: 3 lutego 2012).
- Ivan P., Ghinea C., *Making sense of EU's Eastern Partnership — Moldova as an opportunity*, The Romanian Center for European Policies (CRPE), September 2010, s. 5, http://www.crpe.ro/eng/library/files/pm_13_moldova__eastern_partnership_en.pdf (dostęp: 12 lutego 2012).
- Kapuśniak T., *Ewolucja polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, Białorusi i Mołdawii*, [w:] T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, M. Gołoś (red.), *Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2009.
- Lobjakas A., *Moldova Impresses EU With Reform Agenda, Receives \$2.6 Billion in Pledges*, „Radio Free Europe, Radio Liberty”, http://www.rferl.org/content/Moldova_Impresses_EU_With_Reform_Agenda/1992926.html (dostęp: 18 kwietnia 2010).
- Lynch D., *The New Eastern Dimension of the Enlarged UE*, „Partners and Neighbours: CFSP for a Wider Europe — Chaillot Papers”, nr 64, September 2003.
- Makarychev A., Deviatkov A., *Eastern Partnership. Still a missing link in EU strategy?*, CEPS Commentary, 13 January 2012.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, *Partnerstwo Wschodnie*, <http://www.msz.gov.pl/Partnerstwo,Wschodnie,19887.html> (dostęp: 3 kwietnia 2010).
- Minzarari D., *EU-Moldova Action Plan: An Unfinished Task Or A Complete Failure?*, Institute for Development and Social Initiatives (IDIS) “Viitorul”, Chisinau, Moldova — streszczenie dokumentu: *D. Mîzărari, Planul De Acțiuni Ue-Rm: Restanțe Sau Eșec Total?*, Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale IDIS “Viitorul” Discussion Paper No.2, Ianuarie 2008, <http://pasos.org/522/eu-moldova-action-plan-an-unfinished-task-or-a-complete-failure/> (dostęp: 8 grudnia 2011).
- Moldova finally gets a president*, „The Economist”, Mar 17th 2012, <http://www.economist.com/blogs/easter-napproaches/2012/03/moldovas-politics> (dostęp: 17 marca 2012).
- Mołdowa, Przewodnik dla przedsiębiorców*, Biuro Promocji Inwestycji i Technologii Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Przemysłowego, Warszawa 2006.
- National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=en&id=168&id=3720&parent=0> (dostęp: 23 marca 2012).
- Ocena realizacji Planu Działania UE–Mołdawia*, „Tydzień na Wschodzie” 13 (47), 9 kwietnia 2008.
- Partnership and Cooperation Agreement*, Full text signed on 28 November 1994 by the European Union and the Republic of Moldova, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/august/tradoc_135737.pdf.
- Pieńkowski J., *Problem integralności Republiki Mołdawii*, „Rocznik Wschodni” 13, Rzeszów-Kraków 2007/2008.

- Popescu N., 'Outsourcing' de facto Statehood. *Russia and the Secessionist Entities in Georgia and Moldova*, CEPS Policy Brief, No. 109/ July 2006, <http://www.ceps.eu/book/outsourcing-de-facto-statehood-russia-and-secessionist-entities-georgia-and-moldova> (dostęp: 14 lutego 2012).
- Popescu N., *Re-setting the Eastern Partnership in Moldova*, CEPS, Policy Brief, No. 199/ 4 November 2009, <http://www.ceps.eu/book/re-setting-eastern-partnership-moldova> (dostęp: 14 lutego 2012).
- Pracujemy wspólnie, Europejska Polityka Sąsiedztwa*. Broszura informacyjna Komisji Europejskiej, Luksemburg 2006, s. 42, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/information/enp_brochure_pl.pdf (dostęp: 7 marca 2009).
- Proposals of the Republic of Moldova on the future development of the Eastern Partnership' (2011), Non-paper, the Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova, May. Zob. T. Horbowski, *Moldova: What Should the Eastern Partnership Be?*, <http://eastbook.eu/en/2011/07/country-en/moldova-en/moldova-what-the-eastern-partnership-should-be/> (dostęp: 19 lutego 2012).
- Rada Unii Europejskiej, *Wspólna deklaracja przyjęta podczas szczytu partnerstwa wschodniego w Pradze, Praga, 7 maja 2009 rok*; Bruksela, 7 maja 2009 roku, 8435/09 (Presse 78) (OR. en), <http://register.consilium.europa.eu/pdf/pl/09/st08/st08435.pl09.pdf> (dostęp: 12 stycznia 2010).
- Report for the Consultative Group Meeting in Brussels *Rethink Moldova*. Priorities for Medium Term Development, Government of Moldova, 24 March 2010.
- Russian Draft Memorandum on the basic principles of the state structure of a united state in Moldova (Kozak Memorandum)*, 17 November, 2003, <http://www.stefanwolff.com/files/Kozak-Memorandum.pdf>.
- Senyuva O., *Parliamentary elections in Moldova*, April and July 2009, „Electoral Studies” (2010), 1–6.
- Słowikowski M., *Współczesna odłona polityki Unii Europejskiej wobec Białorusi, Mołdawii i Ukrainy*, [w:] T. Kapuśniak, K. Fedorowicz, M. Gołoś (red.), *Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2009.
- Solak J., *Mołdawia: republika na trzy pęknięcia*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2009.
- Springer C., *Moldova and Romania: The Broken Engagement*, www.east-west-wg.org/cst/cst-mold/springer.html (dostęp: 11 listopada 2008).
- Szajkowski B., *Perspektywa członkostwa Republiki Mołdowy w Unii Europejskiej*, [w:] A. Staszczuk, J. Jartysi (red.), *Wymiar Wschodni UE. Wielowymiarowość integrującej się Europy*, Wydawnictwo Zapol, Szczecin 2007.
- Szeptycki A., *Obszar WNP: w stronę nowego ładu?*, [w:] B. Balcerowicz, E. Halizak, R. Kuźniar, D. Popławski, H. Szlajfer, *Rocznik Strategiczny 2009/2010*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Tugui E., *Republic of Moldova and the future of Eastern Partnership: Warsaw summit perspectives*, <http://www.easternpartnership.org/publication/politics/2011-09-19/republic-moldova-and-future-eastern-partnership-warsaw-summit-perspe> (dostęp: 6 stycznia 2012).
- What did April 7, 2009 mean for Moldova?*, <http://www.imedia.md/libview.php?l=en&idc=255&tid=1211> (dostęp: 18 kwietnia 2010).
- Woźniak B., *Europejska Polityka Sąsiedztwa: „udawane rozszerzenie” czy niedoceniany instrument?*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 3, lipiec–wrzesień 2007.
- Wróbel J., *Unia Europejska a Mołdawia*, „Prace OSW” 13, OSW, Warszawa 2004.
- Wspólna Deklaracja Warszawskiego Szczytu Partnerstwa Wschodniego, Warszawa, 29–30 września 2011 r. <http://pl2011.eu/content/wspolna-deklaracja-warszawskiego-szczytu-partnerstwa-wschodniego> (dostęp: 12 listopada 2011).

Development of relations between European Union and Moldova

Summary

The aim of the paper is to describe, analyse and assess the strategies and actions of European Union, belonging to the eastern dimension policy, in the context of strengthening integration processes in the post-Soviet space on the example of Republic of Moldova (RM). An important question is whether the EU attempts to

regulate relations with Moldova only for the purpose of deepening mutual relations on the basis of inclusion without membership or with a possibility of future enlargement? The authoress has undertaken the analysis of the EU's political projects aimed at boosting relations between the two entities, as well as the possibility of success of these processes. The analyzed part of the EU's eastern dimension policy towards the RM, which lays the foundations for relationships, includes the EU's policy towards the Republic of Moldova in the frames of the European Neighbourhood Policy (ENP), the Eastern Partnership (EaP) and relations with the Russian Federation (RF).